

ТЕРАПІЯ ТЕАТРОМ ЯК ДІЄВИЙ ІНСТРУМЕНТ СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ СУЧАСНОЇ ДЕМОКРАТИЧНОЇ ДЕРЖАВИ

(оглядова довідка за матеріалами преси, Інтернету та
неопублікованими документами 2016–2018 рр.)

Починаючи з 2014-го року, в Україні з'являються театри різних форм і напрямків, об'єднані єдиною метою, – ставити в нових колективах сучасні тексти, присвячені «складним» соціальним групам, політичній ситуації в країні. Гостро реагуючи на анексію Криму та бойові дії на Сході, вітчизняні режисери й драматурги стають ініціаторами створення соціальних театральних проєктів [1].

Ці проєкти, напрацьовуючи власний інструментарій та переходячи від периферії до центру уваги глядачів і критиків, викликали одночасно гострі дискусії, схвалення й заперечення, адже постали на межі мистецтва й інших царин, на перший погляд, зовсім до нього не дотичних. Форум-театр, документальний театр, плейбек-театр, театр свідка та інші одночасно співвідносять і з «театром», і з практичним сегментом філософії, психології та соціології [2].

Театрознавці й критики відзначають, що саме після подій на Майдані театр почав працювати в новому руслі – в руслі історичної травми. Завдяки творам Наталки Ворожбит, Павла Ар'є та інших молодих авторів такі трагедії як Голодомор, Друга Світова війна, Чорнобиль стають актуальними на сцені.

Так, наприкінці травня 2018-го, у Харкові пройшов театральнo-урбаністичний фестиваль Parade Fest, темою якого була толерантність у роботі театру з аудиторією та акторами. Резонанс, який викликала ця подія серед професійної публіки, перевершив навіть найсміливіші очікування його організаторів.

У програмі Parade Fest увагу було розподілено однаково між театром «на практиці» й міждисциплінарним лекторієм довкола нього. Це чи не вперше за останні роки на вітчизняному театральному фестивалі всі заходи були чітко вибудовані концептуально й перебували у взаємозалежності.

Особливим пунктом програми заходу стала тема постпам'яті, історичної травми й колективного історичного досвіду. Учасники обговорювали питання, як перформативні практики можуть і мусять працювати з травмами, завданими сучасним українцям тими далекими подіями, учасниками яких вони вже не були. Основним елементом подолання цієї травми є діалог, особливо крізь культуру, зокрема – театр [3].

Саме діалогом між глядачем та актором, в якому глядач та митець разом створюють простір терапії найболючішого – як то депресії через військовий конфлікт на Сході, економічні та соціальні негаразди, фізичні чи психічні вади тощо – має терапевтичний ефект.

Суть таких «вистав» у тому, що глядач перестає бути спостерігачем і стає безпосереднім учасником гри, а форма театральної комунікації відразу стає живою історією без обмежень і відсторонення глядача від актора [4].

Театротерапія дозволяє вирішити багато проблем, обумовлених фізичним станом людини, бо театральний сюжет, шляхом моделювання різних життєвих сценаріїв, допомагає змінити негативні ситуації та знайти в собі способи та можливості їх подолання – таким чином відбуваються позитивні зміни в людині. Враховуючи те, що завдання мистецтва – це діалог, театротерапія позитивно впливає не лише на актора, але й на глядача [5].

«Глядач хоче бачити і чути відповіді на свої щоденні запитання, – наголошує генеральний директор Національного академічного українського драматичного театру імені Марії Заньковецької у Львові Андрій Мацяк. – Не хочу образити нікого, але ЗМІ, як на мене, не відповідають на ці запитання. І саме цим я пояснюю попит на наші вистави, у яких ми загострюємо проблеми до краю, – то є мистецький хід, однозначно, – але мова тут про АТО, про людські стосунки у часі війни. Можливо, не надто досконалий матеріал, можливо, не все до речі з'ясовано, але те, що ми намагаємося допомогти нашим глядачам, поспілкуватися з ними щиро, побути разом один з одним і відчувати лікоть один одного, – це безперечно. Саме в цьому випадку театр є дуже добрим психотерапевтом» [6].

Спеціалісти наголошують, що до кола осіб із травмою війни варто зараховувати не лише ветеранів АТО, а й членів їхніх сімей та внутрішньо переміщених осіб. Військові дії супроводжуються і фізичними, й психічними травмами. Наслідками такого травмування можуть бути розлади психічної діяльності, труднощі з ресоціалізацією в цивільному житті – руйнується усталена, звична модель життя, порушуються або зникають соціальні зв'язки та відносини, змінюється середовище. Саме тому проблема надання психологічної та соціальної підтримки військовослужбовцям та членам їхніх сімей є сьогодні особливо актуальною [7].

Під час подій на Євромайдані Україну відвідав соціальний проект «Театр для діалогу / Theatre for Dialogue». Це європейська організація, яка займається з глядачем рефлексіями й терапією з приводу гострих соціальних проблем. Працює «театр» за системою ігор, вправ і технік для створення діалогу. Це інтерактивна форма театру, яку, власне, засновано на співучасті глядачів. Учасникам із зали пропонується в безпечному просторі театру знайти різного роду можливості, які пізніше можуть бути використані ними у реальному житті. Кілька таких зустрічей європейські професійні режисери провели в Києві просто на території масових протестів – у приміщенні Українського дому – в лютому 2014-го року. Однак існування такого театру не передбачає стаціонарності, він виникає там, де зосереджується група населення з однієї соціальною проблемою, що й формує цю групу [8].

Зважаючи на економічні, соціальні та політичні події в Україні, груп населення з певними соціальними проблемами стає все більше.

За умов, коли фаховою психологічною допомогою неможливо охопити всіх травмованих, аматорські документальні театри в їх багатоманітті дозволяють зосередити увагу на вже наявних комунікативних контекстах, в яких люди самостійно можуть знайти способи психологічного відновлення через відкриття й програння особистісних змістів [9].

Терапевтична функція таких театрів проявляється у «включенні» глядача в процес мислення та стимулювання до пошуку шляхів рішення своєї проблеми, соціальної відповідальності.

Важливо зазначити, що соціальна підтримка принципово відрізняється від соціального захисту та соціальної допомоги тим, що характеризується активністю самої особи в подоланні важкої життєвої ситуації, в якій вона опинилася [10].

Роза Саркісян як митець і нині головний режисер Першого театру в Львові глибоко переконана, що театр не може займати нейтральну позицію, бути байдужим до соціального й політичного в суспільстві, яке наскрізь ними просякнуте. У своїх виставах вона намагається протистояти цензурі, й, насамперед, самоцензурі митців. Роза впевнена: якщо з травмою не впоратися, то вона делегується нащадкам із повним комплектом наслідків і її вони переживатимуть як власну. Вона переконує, що «війна – то завжди гомін, який паралізує, спотворює й дискредитує індивідуальні голоси, розмножуючи нові чорні діри замовчування». Тож Саркісян закликає сучасний театр «взяти відповідальність за озвучування голосів тих, хто боїться говорити». Постановки, які вона має на увазі, мали б стати надійним захистом суспільства від нашарування все нових і нових колективних травм, важливим жестом у соціальному просторі [3].

Одним із найпотужніших у сфері соціальної підтримки населення став проект Class Act, який у липні 2018-го року вже втретє зібрав підлітків зі сходу і заходу України для створення спільної вистави. Українські митці скористалися форматом, який з'явився в 1997-му році в шотландському театрі «Треверс». Спроба знайти талановитих новачків серед школярів несподівано для організаторів набула широкого соціального контексту і почала ширитися світом. До наших реалій її адаптувала сценаристка Наталія Ворожбит. Цього разу головними героями стали 20 підлітків віком 14–16 років із прифронтової Авдіївки (Донецька обл.) та Чопа (Закарпатська обл.), містечка на кордоні України з Угорщиною та Словаччиною.

Професійні актори, які втілювали на сцені вигадані дітьми образи (Римма Зюбіна, Роман Ясіновський та ін.) підтвердили, що обмін життєвим досвідом й сюжети, які пропонує для постановки молодь, становлять постійний виклик та великий інтерес для них як для фахівців і громадян України. Підтримують таку думку й режисери: підліткові ідеї – сприятливий простір для професійних досліджень та експериментів.

Однією з цілей проекту є показати підліткам внутрішню театральну кухню і безпосередньо долучити їх до приготування «страви» – великої двохактної вистави, яка поєднає в собі десять сюжетів. Позитивний «побічний ефект» полягає в тому, що театр стає терапією для хлопців і дівчат, допомагаючи пережити особисті травми. І це не тільки бойові дії на Сході, а й нерозуміння з боку близьких, нещасливе кохання чи втрата дорогої людини [11].

Авторка десятків критичних відгуків та рецензій, театрознавець Майя Гарбузюк вважає, що сучасний театр може бути цікавим саме дотиками до больових точок і спробами їх лікувати, або пояснювати, що з ними робити. «Бо ми сьогодні колективно переживаємо травму в країні, і театр як мистецтво обміну енергією між актором і глядачем єдиний, хто може працювати на нашу гармонізацію і гармонізацію культурного простору. В Україні театр поступово починає це робити. Він вчиться цієї гармонізації у закордонних театральних митців, які привозять в Україну свої практики та досвід, і цим самим руйнують наші стереотипи», – каже вона [12].

Театр повинен допомагати людям проробляти травми і знаходити нові перспективи в житті, – вважає Георг Жено, німецький режисер, актор, співзасновник «Театру переселенця» [13].

Саме цей театр, створений на волонтерських засадах, став широко відомим завдяки тому, що в спектаклях грають не актори, а переселенці. Актор-аматор протягом 6 хвилин на сцені має розповісти свою історію. Виступу передують тривалі бесіди з драматургом і психологом, покликані допомогти людині

знайти сенс життя. Гра в такому театрі дає переселенцям змогу бути почутими й сприйнятими громадою й не залишатися наодинці зі своїми проблемами.

Георг Жено наголошує, що у виставах беруть участь звичайні люди – багато хто з них до цього ніколи в житті не був на сцені. «Люди говорять про причини війни. І з цього приводу навіть у нашій групі є різні думки. І тому важливо, що ми в нашому театрі створюємо простір, де ці погляди можна висловити без стрілянини... Під час вистави я запитував себе – це театральна п'єса чи своєрідна форма психосоціальної терапії?», – ділиться враженнями режисер.

«Ти проговорюєш свою історію, свої проблеми і ніби звільняєшся, віддаєш пережите. Це дозволяє нам звільнитися від тягаря», – ділиться враженнями учасниця «Театру переселенця», колись жителька Донбасу Анастасія Пугач [14].

Відігравання справжніх воєнних травм у публічних постановках може прозвучати ризиковано для акторів-аматорів із «Театру переселенця». Це випробування для Олексія Карачинського – воєнного психолога команди. Його мета – допомогти учасникам розкритися так, щоб це сприяло одужанню, а не призвело до нового витка травми. Терапевтичний процес – це головна мета театру, і виступи органічно пов'язано з ним.

Нинішнього року підтримувати «Театр переселенця» почало Агентство ООН у справах біженців. Голова Агентства Пабло Матеу згадує, як під час цього річного Дня переселенця познайомився з творчістю цих людей, і відтоді агентство ООН почало активно сприяти діяльності ініціативи.

Пабло Матеу вважає, що підтримати такий акт самовираження українського суспільства є надзвичайно важливо. Потужний меседж цих людей, на його думку, необхідно передавати далі, аби мотивувати людей об'єднуватися і створювати нові проекти, які допоможуть згуртуватися.

«Коли прагнеш зрозуміти й відчути біль іншого, слова зайві, – каже Голова Агентства. – Хоча я не розумів мови, але відчув, наскільки потужною була вистава. Тому для нас як для організації, що підтримує біженців, було дуже важливо підтримати таку діяльність. Як людина, котра пережила таке у власній країні, скажу: це – трагедія, розпач, якого не зможе передати сповна навіть театр. Але саме завдяки театру такі переживання стають поштовхом до творчості та самовираження».

Із розбратом і віддаленістю, на думку Жено, треба боротись у зародку. Він радить «лікувати» це через театр. Так люди можуть навчитися бути в колективі, вибачити одне одному, порозумітись і не навішувати ярлики.

«Театр переселенця» на одній платформі поряд садить військових і підлітків. Через театральну імпровізацію діти й силовики діляться своїми страхами, ставленням одні до одних, відчуттями щодо війни й побутовими роздумами про

життя загалом. Результат – вражаючий: зв’язок «акторів» стає дуже міцним. Так, за словами куратора проекту Анастасії Пугач, військові приходять до шкіл, діти відвідують їх на блокпостах, вони разом ходять на пікніки й разом святкують свята. Георг Жено описує участь у таких проектах як «мабуть, найсильніший емоційний досвід, який тільки мав» [15].

«Вони такі ж діти, як і решта. І так само, як інші, достойні бути щасливими й будувати своє життя», – каже про роботу з дітьми переселенців куратор проекту «Displaced Kids» Олександр Фоменко. Саме за його ініціативи, а також підтримки Георга Жено, було створено театральну студію «Халабуда», яку в столиці відвідують 17 дітей (10 – із Донецької та Луганської областей, решта – кияни).

На думку Олександра Фоменка, подолання якихось власних внутрішніх проблем шляхом театру – одна з найкращих методик, адже саме театр має для цього у своєму арсеналі багатий інструментарій методик та технік.

Разом із іншими працівниками студії Фоменко ретельно планує кожне заняття – аби зберегти атмосферу безпеки, свободи й відсутності дискримінації. Завдяки зусиллям Олександра Фоменка та його колег ніхто з дітей не почуватися аутсайдером. Діти занурюються у власні спогади, створюючи вистави, проходячи таким чином «несвідому» терапію [16].

Також одним із найвідоміших терапевтичних проєктів є театральний проєкт «Гра в нас» (м. Львів). Це – провокація від акторів театру ім. Леся Курбаса, в якому залучені як переселенці, так і пересічні львів’яни. Мета проєкту – в процесі 16 тренінгів зі створення перформансу допомогти учасникам звільнитися від стереотипів щодо один одного, позбавитися від ідеологічних напруг, об’єднатися на «глибинному рівні» завдяки спільним рухам, жестам, крокам, поглядам, дотикам, а не словам.

Проєкт було започатковано в 2015–2016 роках з ініціативи львівських організацій YMCA та Крим SOS. Актори львівського театру ім. Павло Ар’є Павло Ар’є Леся Курбаса Олег Стефан, Андрій Водичев та Наталка Рибка-Пархоменко проводили спільні тренінги для львів’ян та внутрішньо переміщених осіб з Криму та зі Сходу України. Результатом цієї арт-терапевтичної практики стали постановки театральних перформансів «Лабіринт» та «21.Naked Voice» за поезією Юрія Іздрика, Люби Якимчук, Василя Стуса, Богдана Ігоря Антонича.

У 2018-му році про львівську театральну ініціативу «Гра в нас», створену для адаптації переселенців з Криму, вийшла стаття у збірці монографій Варшавського університету. Авторкою статті є Анна Корженьовська-Бігун, яка зазначає: «Українська революція гідності, анексія Криму Російською Федерацією та війна на сході України стали поворотними моментами в історії українського

театру. Перед ним проблеми не тільки художнього чи економічного характеру. Театр усвідомив свою роль, як інструмент антропологічного захисту проти збройного та пропагандистського нападу на громадян України» [17].

Ще одна театральний критик із Польщі Йоанна Віховська, яка цікавиться Україною, говорить, що диктатура гарних образів, нових ідей та універсальних проблем – це те, що заважає театру бути близьким до сучасного глядача. Уміння побачити конкретну маленьку людину не повинно бути проблемою. Театр – це спосіб розмови про світ, про себе, про людину і про те, що її болить. Театр не дає рецептів, театр не вчить, а розмовляє й лікує. Хорошою тенденцією, на її думку, зараз є творення документального театру на межі мистецтва й соціальних проєктів.

Це театр, який формується зі сповідей та інтерв'ю звичайних людей. З появою документального театру суспільство «отримує доступ» до болючих точок, до актуальних тем. Це інший спосіб розмови з глядачем.

До прикладу, виставу «Сім» (Seven) грали в різних театрах (понад 150 разів у 35 країнах) – це унікальна документальна п'єса, що складається з інтерв'ю семи активісток, що борються за права жінок по всьому світу. Формат п'єси – сценічні читання, які виконуються видатними людьми країни або місцевості, яка приймає «Сім».

В Україні сім жіночих історій прочитали Ада Роговцева, Святослав Вакарчук, Сергій Жадан, Оксана Забужко, Мустафа Найєм, Оксана Сироїд і Таміла Ташева [18].

Ада Роговцева, яка завжди проявляє твердість та впевненість у своїх поглядах, зазначає: «Можна не йти у бій фізично, але йти серцем з тими, хто у бою. Коли ти не стоїш осторонь, коли за кожного, хто загинув, ти б став поруч та вчинив би так само. Це такий розділений біль та розділена надія» [19].

ЗадOCUMENTований досвід «військового» покоління, а також поколінь, які хоча самі й не пережили війну, проте завжди свідомо чи несвідомо відчували на собі її вплив, було зібрано у виставі театрального проєкту «Дитина і війна», яку в грудні 2017-го року презентували в Києві. Це спільний проєкт Національного академічного драматичного театру імені Івана Франка, SFE (Кельн), Центру імені Вс. Мейерхольда (Київ) та Театр.doc (Москва) під назвою «Дитина та війна».

В основі проєкту – інтерв'ю з тими, хто сам пережив війну у дитинстві. Крізь 30 історій життя головною лінією проходить війна. «Проходить», як пояснюють творці проєкту, тому що війни йдуть тут і зараз. Це не лише далеке минуле Другої Світової, це й сучасний військовий конфлікт на Донбасі. Творці вистави прагнуть звернути увагу на видимі і невидимі наслідки, що залишає війна в свідомості людини.

До слова, саме в «Театрі.doc» ставили документальні вистави про Майдан та читку п'єси «Номери» Олега Сенцова [20].

Виставою-прикладом документального театру є також «Останній вагон», яку було представлено в Національному академічному драматичному театрі імені Івана Франка в Києві. Це п'ять невігаданих історій справжніх людей, які, опинившись на краю соціальної й особистої прірви, лише завдяки вірі змогли вскочити в «останній вагон» нормального життя. Розповідали реальні історії свого життя самі учасники цих подій – колишні наркозалежні, які пройшли реабілітацію у Міжнародній антинаркотичній асоціації.

Важливе місце в ряді терапевтичних займає і документальний спектакль-дискусія «Сіра зона» режисера з Криму Г. Джикаєвої. У цьому проекті акторка спочатку дізнається історію переселенця, а потім переносить її на сцену. У другому акті вистави глядачі обговорюють побачене, дискутують, що дозволяє зрозуміти глибину соціальних змін, які відбулися в суспільстві внаслідок війни.

Художній керівник Львівського драматичного театру імені Лесі Українки, драматург та режисер Павло Ар'є пояснює, що документальний театр як явище на самому початку свого існування використовували при дослідженні «дивних соціальних феноменів». Люди занурювались у ці обставини, записували свої враження і через художню інтерпретацію це ставало витвором мистецтва. У сучасному театрі, коли той отримав чимало нових зобов'язань, він стає терапевтичним, дослідницьким чи політично-соціальним.

«Коли людина, яка переживає певну подію, виходить на сцену і розповідає про те, що відбувалось і що вона про це думає – це театр свідка. Такий театр допомагає суспільству наблизити до себе чужу й маловідому проблему (не так масово, як кіно, – але більш дієво).

Режисер зауважує, що коли «театр свідка» повторюється (тобто, свідок вдруге розповідає ту саму історію) – ефект документу закінчується, адже це перестає бути фіксацією факту, а перетворюється на творчу інтерпретацію.

Про це говорить і театрознавець Майя Гарбузюк. За її словами, попри багато переваг, проблема документального театру в тому, що потім ці автентичні тексти озвучують актори – інші люди. Автентичність тексту народженого і тексту представленого публіці не збігаються. Цей прийом – правда, що ми її говоримо чужими словами так ніби своїми – ще до кінця не вирішена проблема документального театру.

Перевагою ж документального мистецтва Павло Ар'є вважає його відвертість – адже говорити мовою мистецтва про болючі теми вкрай важко. «Здебільшого мені як драматургу важко говорити про те, що відбувається з нами – про війну, про біженців, про революцію. Я не знаю, якими словами про це на-

писати по-чесному; взятись за ці живі й болючі теми та пропустити через художню інтерпретацію. Тут документальний театр стає дуже важливим. Він дозволяє фіксувати момент без перекручень», – пояснює Павло Ар'є [12; 21].

Ще однією унікальною в терапевтичному плані є техніка форум-театру, що виникла в 60-х роках ХХ століття на Заході як інтерактивний засіб у роботі з різними соціальними групами з метою розв'язання соціальних проблем.

Автор методики – бразильський режисер Аугусто Боаль – в'язень, який пройшов через тортури, створюючи перший вуличний «Театр пригноблених». На його думку, естетичні засоби будь-якого театрального простору добре підходять для психотерапевтичних цілей, адже в театральному просторі спогади та уява, минуле й майбутнє стають пластичними й необхідними. При цьому як актор зберігає певну дистанцію між собою й роллю, так і «пацієнти» в терапевтичних цілях повинні вміти відокремлюватися, усвідомлювати, що відбувається «тут і зараз».

Працюють за методикою форум-театру й широко популяризують її в Україні такі громадські організації як «Театр для діалогу», «ІНО ТЕАТР. Будемо мости, а не стіни», «Міцна громада» та інші.

Зважаючи на те, що техніка форум-театру передбачає не лише аналіз, опрацювання, сценічну постановку конфліктної ситуації, а й сприяє прояву особистої ініціативи, саме її взяли за основу організатори воркшопів, що відбулися 25 – 28 травня 2017-го року в Маріуполі на базі Донецького державного університету управління та 31 травня–2 червня в Сєверодонецьку на базі Східноукраїнського Національного університету імені Володимира Даля. Заходи для студентів-переселенців та мешканців міст пройшли в межах реалізації гранту Ради Європи «Посилення захисту прав людини внутрішньо переміщених осіб в Україні».

Через події на сході України шістнадцять вищих навчальних закладів вимушено переїхали до інших міст. Це створило чимало проблем і матеріального характеру – відсутність матеріальної бази, меблів, гуртожитків, і особистого, адже навчальний заклад – це не лише певна кількість кафедр, факультетів, оргтехніки, це насамперед люди – викладацький склад та студенти – для яких такий переїзд став справжнім викликом та випробуванням.

У техніці форум-театру учасники воркшопів створили та продемонстрували виставу, яка розкривала такі важливі питання, як стосунки між студентами та викладачами; з якими викликами та можливостями довелось зіткнутися переміщеним ВНЗ, студентам та колективу; які складнощі в особистому житті викликало переміщення тощо.

За словами і глядачів, і «акторів», ця техніка справді терапевтична, адже допомагає подивитися на самих себе і оточення із різних боків, розвиває критичне мислення та ініціативність.

Досить популярною серед театральних форм із терапевтичним ефектом є, до прикладу, плейбек-театр «Живе дзеркало» з Харкова – це імпровізаційний театр, в якому під час однієї вистави може програтися 8–9 історій. Глядач, він же й оповідач, ділиться своєю історією, відтак актори відразу грають її (конкретну форму імпровізації – музичну, пластичну чи текстову обирає ведучий – кондактор). Якщо глядачеві здалося, що щось в історії було не сказано або не показано, актори мають зіграти історію ще раз, доки не буде почуто схвалення від глядача («Так, це моя історія»).

Ініціаторами створення плейбек-театру у 1975-му році були англієць Джонатан Фокс та його дружина Джо Салас. Назва «плейбек» пов'язана з девізом першої трупи: «We play the story back to you» («Ми граємо історію, повертаючи її тобі»).

У плейбек-театрі інсценізуються не літературні твори (на відміну від театру репертуарного) і не особисті змісти виконавців (на відміну від театру чистої імпровізації), а індивідуальні історії присутніх на виставі глядачів, тобто будь-яких випадкових людей [9; 22].

За словами акторів театру, глядачі часто порівнюють їхні вистави з сесіями психотерапії. «У цьому щось є, адже навіть коли людина ділиться своїми проблемами з друзями, їй стає легше. Але головне для плейбек-театру – показавши історію, дати глядачеві можливість подивитися на свої переживання збоку», – пояснюють актори, додаючи, що в Харкові плейбек-театри ставлять вистави спеціально для переселенців із Донбасу [23].

Незвичайна трупа, в постановках якої немає спланованого сценарію та сюжету, працює і в Одесі. Кілька акторів плейбек-театру «Як вдома» показують на сцені історії з життя глядачів відразу після того, як ті їх розкажуть.

За словами однієї з актрис одеського плейбек-театру Катерини Голубинської, трупа зібралася кілька років тому після відвідин семінару, на якому вони й дізналися про існування таких театрів. «Серед нас немає професійних акторів, ми вчимося за спеціальними методиками, розробленими для плейбек-театрів, – пояснила Катерина. – Актори в звичайному житті працюють менеджерами, лікарями, дельфінотерапевтами й навіть клоунами».

За словами учасників трупи, вони готові зіграти будь-яку історію з життя глядача – головне, щоб вона була справжньою. «Ми всьому говоримо „так“, адже в нас немає правил», – кажуть театralи.

Під час своєї імпровізації на сцені знаходяться чотири людини. З реквізиту – тільки стільці, на яких актори сидять, поки глядачі розповідають свої

історії, і які іноді використовують в сценках. Весь спектакль супроводжує жива музика: гітара, бубон і співучі тибетські чаші. В акторів немає сценаріїв і часу, щоб домовитися на сцені, але є певні «форми» – схеми, з яких починається кожна сценка: жива скульптура, відлуння, хор, коридор або історія в ролях.

«Це певний ритуал. Форма визначає те, як ми знаходимося на сцені, з чого починаємо, а далі ми заповнюємо її історією, як полотно для вишивки кольоровими нитками», – пояснює актриса Анастасія Тарасенко.

Коли твою історію грають, ти бачиш себе в чотирьох різних образах і відчуваєш, що тебе розуміють, – діляться враженнями постійні гості театру, а самі актори зізнаються: «Ми дуже цінуємо те, що люди з нами діляться сокровеним, бо розуміємо, що це буває нелегко» [23].

Отже, завдяки театральним формам групового спілкування встановлюється певна мережа зв'язків між людьми, формується зовнішній соціальний капітал. Однак діяльність таких театрів утруднюється недовірливістю глядача, його неготовністю відкритися іншим людям, сприймати нові форми спілкування. Не в останню чергу є проблемою й те, що чимало українців вбачають у театрі лише розвагу, тож частіше бувають неготові до інтелектуальної, емоційної роботи на виставі.

Поряд із цим Олексій Карачинський – психолог, який супроводжує створення усіх проектів «Театру Переселенця» – наголошує на тому, що головне в «такому» театрі відбувається на репетиціях. Це процеси вивільнення травм і перетворення їх на сильний досвід. В першу чергу, такий театр необхідний його учасникам, а глядач розглядається ними як свідок, потрібний для справжнього проживання подій, про які йдеться: знов і знов, допоки процес психологічного «звільнення» не відбудеться. Завдання організаторів за таких умов – у перетворенні вивільнених травм на позитивний досвід. Мета театру – вивчення людини й допомога їй [8].

Так окремими виставами та творчими групами український театр усе ж починає рухатися у бік глядача й тих проблем, які існують у країні. Сучасний театр потроху перестає боятися шокувати свого глядача чи вивести його зі стану рівноваги. Роль драматурга в українському театрі стає актуальнішою і більше не зводиться до написання тексту. Автори перетворюються на «медіаторів» і трансляторів актуальних питань, гостро реагуючи на події з життя. А застосування принципів, технік, форм театротерапії може значно урізноманітнити й підвищити ефективність роботи психологів та соціальних працівників [1].

Отже, театр, покликаний протиставити теперішньому театру актуальний, – часто не переслідує естетичних цілей як основних. На протигагу традиційному мистецтву, в соціальних виставах творчим смислом стає пізнання соціаль-

них проблем. Історії соціальної протиставляється історія особиста: сенс отримує не факт, а людська рефлексія на нього. На перший план виходить терапія, а найважливіше відбувається не на сцені, а поза нею – до і після вистави. Показ у такому сенсі виявляється не кінцевим продуктом, а лише способом відтворення реальних подій. Соціальні вистави стають популярними серед різної публіки, приваблюють професійну критику і все чисельнішого глядача [9; 24].

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Головненко А. Контурна карта актуального театру // Тиждень. – 2017. – 24 серп.
2. Зазирни у «Живе дзеркало» [Електронний ресурс]. – Текст. і граф. дані. – Режим доступу: http://num.kharkiv.ua/pdf/Zazyrny_u_zhive_dzerkalo.pdf.
3. Головненко А. Театр і його демократія // Тиждень. – 2018. – 24 черв.
4. Білера О. Театральна культура на ланцюгу: чи є вихід? [Електронний ресурс]. – Текст. і граф. дані. – Режим доступу: https://reforms.censor.net.ua/columns/3044422/teatralna_kultura_na_lantsyugu_chi_vihd.
5. Чернігівська обласна благодійна організація «Аррата» [Електронний ресурс]. – Текст. і граф. дані. – Режим доступу: <http://www.aratta.ho.ua/2015/r41515.htm>.
6. Гулик І., А. Мацяк: Глядач у театрі хоче бачити і чути відповіді на свої щоденні запитання [Електронний ресурс]. – Текст. і граф. дані. – Режим доступу: https://zik.ua/news/2017/07/28/andriy_matsyak_glydach_u_teatri_hoche_bachyty_i_chuty_vidpovidy_na_svoi_shchodenni_1140633.
7. Зайченко О., Кушнір Л. Роль інституцій культури та освіти у психосоціальної підтримці осіб з травмою війни // Збірник матеріалів, доповідей всеукраїнської науково-практичної конференції «Психосоціальна підтримка осіб з травмою війни: міжнародний досвід та українські реалії» [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: http://dsum.edu.ua/upload/doc/konf_karitas.pdf.
8. Головненко А. Театр соціального дослідження і терапії [Електронний ресурс]. – Текст. і граф. дані. – Режим доступу: <http://teatre.com.ua/modern/etr-sotsialnogo-doslidzhennja-i-terapij/>.
9. Овчаренко Р., Носачова Ю. Театротерапія як засіб психосоціальної підтримки внутрішньо-переміщених осіб в Україні // Збірник матеріалів, доповідей всеукраїнської науково-практичної конференції «Психосоціальна підтримка осіб з травмою війни: міжнародний досвід та українські реалії» [Електронний ресурс]. – Текст. і граф. дані. – Режим доступу: http://dsum.edu.ua/upload/doc/konf_karitas.pdf.

10. Богучарова О., Кобзєва І. Значення соціальної підтримки для вразливих на посттравматичний стрес особистостей // Збірник матеріалів, доповідей всеукраїнської науково-практичної конференції «Психосоціальна підтримка осіб з травмою війни: міжнародний досвід та українські реалії» [Електронний ресурс]. – Текст. і граф. дані. – Режим доступу: http://dsum.edu.ua/upload/doc/konf_karitas.pdf С. 280-284.
11. Трапезнікова Д. Із крайніх точок – до спільної: проект Class Act уже втретє зібрав підлітків зі сходу і заходу для створення вистави // День. – 2018. – 6 лип.
12. Беляєва С. Майя Гарбузюк: «Театр – це спосіб розмови про світ» [Електронний ресурс]. – Текст. і граф. дані. – Режим доступу: <https://zbruc.eu/node/52116>.
13. Котляр А. Георг Жено: «Театр як спосіб лікування» [Електронний ресурс]. – Текст. і граф. дані. – Режим доступу: <https://dt.ua/personalities/georg-zhen-teatr-yak-sposib-likuvannya-.html>.
14. Крістіан Ф. Тріппе. Фронтний театр на Донбасі – німецький режисер розповів про долю переселенців [Електронний ресурс]. – Текст. і граф. дані. – Режим доступу: <https://www.dw.com/uk/>.
15. Сопова А. Україна і Донбас: чи зможемо ми знову бути разом? [Електронний ресурс]. – Текст. і граф. дані. – Режим доступу: <https://krytyka.com/ua/ukrayina-i-donbas-chy-zmozhemo-my-znovu-butyr-razom/articles/teatr-viyny-psykhodramatychnyy-proiekt>.
16. Герман О. Театр Переселенця: ніякої гри, лише щира розмова [Електронний ресурс]. – Текст. і граф. дані. – Режим доступу: <https://dt.ua/SOCIUM/teatr-pereselencya-niyakoyi-gri-lishe-schira-rozмова-.html>.
17. Про «Гру в нас» написали наукову статтю в Польщі [Електронний ресурс]. – Текст. і граф. дані. – Режим доступу: <https://ymca-lviv.org/our-projects/game-about-us-scientific-article/>.
18. Voices [Електронний ресурс]. – Текст. і граф. дані. – Режим доступу: <http://voicesprojects.com/>.
19. Ада Роговцева про театр, мову, війну і ненависть до «сепарів» [Електронний ресурс]. – Текст. і граф. дані. – Режим доступу: <https://gorod.dp.ua/news/137142>.
20. Міжнародний проект «Дитина та війна» [Електронний ресурс]. – Текст. і граф. дані. – Режим доступу: <http://i-pro.kiev.ua/content/mizhнародnii-proekt-ditina-ta-viina>; Театри України, Німеччини та Росії створили спільний проект про війну: фото з вистави [Електронний ресурс]. – Текст. і граф. дані. – Режим доступу: https://24tv.ua/ukrayina_tag1119.

21. Перехрест О. Документальна терапія. Мистецько-наукова розмова про документальне мистецтво [Електронний ресурс]. – Текст. і граф. дані. – Режим доступу: https://zaxid.net/dokumentalna_terapiya_n1416620.
22. Форум-театр у Сєверодонецьку [Електронний ресурс]. – Текст. і граф. дані. – Режим доступу: <https://gurt.org.ua/news/trainings/38619/>.
23. Плейбек-театр: в Одесі актори-самоучки показують переживання своїх глядачів [Електронний ресурс]. – Текст. і граф. дані. – Режим доступу: <https://ukr.segodnya.ua/regions/odessa/pleybek-teatr-v-odesse-aktery-samouchki-pokazyvayut-perezhvaniya-svoih-zriteley-932215.html>.
24. Вистава «Миколаївка» «Театру Переселенця» [Електронний ресурс]. – Текст. і граф. дані. – Режим доступу: <http://teatre.com.ua/modern/estr-sotsialnogo-doslidzhennja-i-terapij/>.

Матеріал підготувала

М. Б. Лелик,
головний бібліограф відділу
наукового аналізу та узагаль-
нення інформації

Комп'ютерне опрацювання та редагування *І. Г. Піленко*

Формат 60x84/16. Умовн. друк. арк. 1,15. Б/т. Зам. 96. Безплатно

НБУ імені Ярослава Мудрого, Київ–1, Грушевського, 1. Тел. 278–85–12